

Régmúlt vagy jelen? Néhány pillanat Jákob fia József történetéből¹

Amikor az Ószövetség nagy történeteit olvasom, furcsa kettős érzés kerít hatalmába. Egyfelől érzem a hihetetlen idői távolságot az életmód, a körülmények, a családstruktúrák, a társadalmi hierarchia terén, másrészt mint valami száraz avar alól elő-elővillan a jelen, mégpedig ellenállhatatlan aktualitással. Mintha az én életutam bontakozna ki az eseményekben, mintha az én érzelmi vagy lelki vívódásaim ölténének testet, mintha magam lélegeznék fel a konfliktusokból kivezető utat meglelve. Így hát ebben a szokásosnál könnyedebb bibliatanulmányban megpróbálom előhívni József életének néhány olyan pillanatát, amelyen felszikrázik a jelen, a „bármelyikünkkel megtörténhet, megtörténik” érzése.

A felnőtté válás pillanatai (1Móz 37,23-25a)

Thomas Mann regénye részletesen írja le a drámai jelenetet, amelyben József, a merész álmodó megérkezik a nyáját legeltető testvérekhez, hogy apjuk parancsára megnézze, jól vannak-e testvérei és a nyáj (1Móz 37,14). A boldog gyermek gondtalanságával és örömeivel érkezik, csak úgy csillog, ám a másik oldalon gyűlöletté sűrűsödik a sértettség, az irigység és a bosszúvágy. Testet öltének a komplexusok, elszabadulnak az indulatok, semmivé válnak a korlátok, és már záporoznak is az ütések az irigyletlen széparcú fiú testen. Kiserken a vér, feldagad a szem, felhasad az ajak. De az olvasó mégis azt érzi, nem ez a legnagyobb dráma. A legnagyobb dráma egy felismerés. Olyan ráébredés, amelyet ember aligha úszhat meg: „a vad és durva ütlegelés jég-esőjében, amely iszonyú módon, mit sem törődve vele, hova talál, mintegy derült égből szakadt le rá, és hitét, világképét, természeti törvény erejével

1 Ennek a bibliatanulmánynak egy teológiai és egy szépirodalmi forrása van: *The New Interpreter's Bible*, vol. 1, Nashville, Abingdon Press, 1994.; MANN, Thomas: *József és testvérei*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1975.

benne élő meggyőződését, hogy mindenki jobban szereti őt még önmagánál is, apró szilánkokra verte.”²

Az elkényeztetett kistestvér döbbenetesen ismeri fel: hiszen ezek engem nem szeretnek! Minden kisgyerek számára természeti törvény, hogy ő a világ közepe, őt mindenki szereti. Az ő sikerének mindenki örül, és vele sír, ha bánat éri. A felnőtté válás egyik legfontosabb pillanata az, amikor ez az egocentrikus világ hirtelen szertefoszlik vagy lassacskán köddé válik, s az ember ráébred, hogy csupán egy a sok szereplő között, és semmiképp sem a világ közepe. Megrendítő ez a felismerés. József robbanásszerűen, ráadásul drámai pillanatban élte át a felnőtté válást: a régóta folyamatosan gyülemlő méreg és a többé nem fékezett düh robbantotta szét gyermeki világát.

Miért pont most? – kérdezhetné az ember, hiszen a testvérek nyilvánvalóan régóta dédelgették az ellenszenvet József iránt. Tudjuk, hogy az Ószövetség világának társadalmi rendjében mekkora tekintéllyel és tényleges hatalommal rendelkeztek az apák. Jákob kimagaslott közülük is karizmatikus alkattal, rendkívül erős személyiségével. Az ő jelenlétében nem robbanhatott ki a gyűlölet kedvencével szemben. A Genézis könyvében két lépésben válik köddé az a fal – Jákob jelenléte és őrző szeme –, amely védte Józsefet. A testvérek távol a hazától legeltetnek, Jákob Sikembe küldi utánuk Józsefet. Ott azonban hűlt helyüket találja. Mivel elfogyott a legelő, tovább vándoroltak Dótánba (1Móz 37,17), József pedig csak egy idegen segítségével talál rájuk. Kiszolgáltatottnak látjuk őt, ahogy bolyong az ismeretlenben, az apa és a testvérek, a szeretet és a gyűlölet között. Kétszeres a távolság Hebrón völgyétől. Jákob olyan messze van, mintha nem is lenne, a lehetőség pedig itt van kézközben. Mosolyogva, magabiztosan közeledik, szép alakja kibontakozik a látóhatáron. A fék, a visszatartó erő, a pátriárka súlya és tekintélye jelentéktelenné törpül, s a rég lefojtott gyűlölet sisteregve tör elő. Így válik felnőtté József. Így ismeri fel az emberi élet egyik legfontosabb szabályát: be kell illeszkednem a többiek közé. Kezdenem kell valamit az adottságaimmal, amelyeket esetleg irigyelnek mások. Úgy kell őket megmutatnom, megélnem, hogy kibírják a többiek. És kezdenem kell valamit az ő képességeikkel is, mert ha mindent magamnak akarok, képtelen leszek élni. Úgy válok felnőtté, hogy megtanulok élni az adottságaimmal és a hiányosságaimmal, mások értékeivel és fogyatékoságaival, bánni tudok a szükségszerűen megjelenő, kiküszöbölhetetlen igazságtalanságokkal, és el tudok helyezkedni a valóságnak megfelelően a környezetem nagy táblóján úgy, hogy jó helyet és békét találjak.

2 MANN, i. m., 443.

József eddig a gyermek óvatlanságával kürtölte szét mindenkinek, micso-da fantasztikus dolgokat álmodott. A testvérek kévei leborultak az övé előtt, sőt a nap és a hold a többi tizenegy csillaggal együtt hódolt neki (1Móz 37,5-9). Nem a felnőtt ember számító nagyzolása ez, hanem a gyermek naiv dicsekedése: örüljetek, mert én leszek a legnagyobb! Mindenkit túlszárnyalok!

Jákob reagál József nagyravágyó álmaira, de a mai olvasó úgy érzi, amolyan tessék-lássék reagálás ez. Megdorgálja, mert mégsem való, hogy gondolatban mindenki fölé emelkedjen ez a gyerek, de mintha nem volna ellenszenves Jákob számára ez a lehetőség... „Miféle álmot láttál? Talán bizony járuljunk eléd, anyáddal és testvéreiddel együtt, hogy földre boruljunk előtted?” – eddig a kötelességszerű dorgálás, majd azt olvassuk: „Apja pedig megjegyezte magának ezt a dolgot.” (1Móz 37,10-11) Lesz majd egy anya, korszakokkal később, aki hatalmas dolgokat hall újszülött fiáról. Nem reagál, de jól megfigyeli és megőrzi, sőt szívében forgatja a hallottakat (Lk 2,19).

Figyelemre méltó, hogy József nem interpretálja az álmait. Nem mondja el, hogy ő ezekből valamiféle következtetést vonna le a jövőre nézve. Nem magyarázza meg, hogyan is lehet mindezt érteni. Csak elmeséli. Az interpretáció hiánya pedig – mint a kommunikációhiány általában – mindenkit fantáziálásra serkent. A testvérek gondolataiban nyilván megjelenik egy jövőkép az apa nagyravágyó kedvencének sikeres életéről és a saját alárendeltségükről (1Móz 37,8). Megharagszanak hát olyannyira, hogy egy jó szót sem tudnak hozzá szólni (1Móz 37,4). Egyes kommentárok úgy fordítják és úgy interpretálják ezt a magatartást, hogy nem is üdvözölték őt. A mai olvasó pedig szeme előtt látja a saját manőverezését: hogyan kerüljön ki egy társaságban olyan embert, akivel nem szívesen beszélgetne, hova nézzen az utcán, hogy ne kelljen köszönni. És felidéződnek végképp tönkrement emberi kapcsolatai is, amelyek azon véreztek el, hogy eldugultak a kommunikációs csatornák. Már nem beszéltek ki, nem tisztáztak semmit, csak a düh forrt a másikkal szemben és szabadon szárnyalt a fantázia. Ha mindemellett figyelembe vesszük, hogy a testvérek *sálóm*-mal köszöntek volna Józsefnek, ha köszöntek volna, akkor készen is áll a végeredmény: megszűnt a *sálóm*, eltűnt a béke a testvérek életéből, s ha meg nem állítja valaki, ez az ösvény egyenesen vezet a kúthoz, amelynek mélyén az elkényeztetett gyermek kénytelen egy pillanat alatt felnőtté válni.

A felnőtt döntések világa (1Móz 39,7-15)

Kis logikai zökkenő után változik a szín: Egyiptomban látjuk újra Józsefet, akit rabszolgának adtak el midjáni közreműködéssel izmaelita kereskedők (1Móz 37,25.28). Közben két testvér is – Rúben és Júda – fáradozik a meg-

mentésén, vagy legalább sorsának enyhítésén, ám késő, senki sem menti meg Józsefet a rabszolgasorstól. Isten se! – fedezhetjük fel megdöbbenve vagy akár megrémülve, hiszen le sincs írva az egész fejezetben Isten neve! Mintha nem is volna. Mintha közömbösen hagyná, hogy mindez megtörténjen. A fejezet ugyan nem említi, hogy József tiltakozott, könyörgött vagy sírt volna (a Thomas Mann regény annál inkább), de amikor majd a 42. fejezetben egy éles helyzetben felidézük a testvérek, mi is történt hajdanán annak a kiszáradt ciszternának a partján, akkor visszaemlékeznek, hogy „láttuk az ő nyomorúságát, amikor könyörgött nekünk, de nem hallgattunk rá.” (1Móz 42,21) Kiáltott tehát József a mélyből (130. zsoltár), de úgy látszik, senki sem hallotta meg a kiáltását! Most megint ismerős érzést érünk tetten: senki sem, az Isten sem hallja panaszunkat. Oda se figyel!

Aztán egyszer csak ott van. Mintha mi sem volna ennél természetesebb. Amikor József egy szál magában, nem a saját jószántából, nem szabad emberként Potifár házában landol, és senki sincs vele, nemhogy a szerető apa, de még a gyűlölködő testvérek sem, amikor messze van az otthon, sokkal messzebb, mint Sikem vagy Dótán földje, akkor hirtelen, jóformán a semmiből felvillan egy mondat: „De az Úr Józseffel volt.” (1Móz 39,2) Akkor írja le ezt a mondatot a Genézis könyve, amikor József teljesen egyedül marad. Segítség nélkül, szeretet nélkül, ismerős terep nélkül. Akkor ott van az Isten. Ő a kivétel, aki bármilyen földrajzi helyen, bármilyen kiszolgáltatottságban rendíthetetlenül jelen van. Kitart József mellett. Potifár elég okos ahhoz, hogy önmaga javára fordítsa a helyzetet. Isten Józseffel van, eredményessé teszi a munkáját. Érdemes tehát sokat bízni rá. És meg is teszi, olyannyira, hogy lassan minden József kezébe csúszik, Potifár csak élvezi az áldás gyümölcseit.

Ekkor kap szerepet az az asszony, aki az egyetlen női szereplő a József-történetben, aki befolyásolja Jákob fiának sorsát. Potifár felesége ő. Figyelemre méltó, ahogyan a történet bemutatja a házaspárt. Potifárnak tudjuk a nevét, ismerjük a cselekedeteit, de száját nem nyitja szóra a történetben. A feleségének nem tudjuk a nevét, tulajdonképpen semmit sem tudunk róla. Nem tudjuk, milyen volt a külseje, milyen lélek lakozott benne. Józsefről ellenben tudjuk, hogy – anyjához hasonlóan (1Móz 29,17) – szép termete és szép arca volt (1Móz 39,6). Nem csoda, hogy Potifárné szemet vetett rá – gondolnánk, és folytatnánk is a történetet, ahogy gyakran tesszük, amolyan morális példatörténetként. Potifárné a csábító, József pedig az erős jellem, aki tudja, hol vannak a szexualitás törvényes határai, és nem lépi át őket. Ellenáll a bűnre csábító asszonynak.

Ha ennél jobban megnézzük a történetet, kicsit összetettebb jelenet tárul a szemünk elé. A ház nagyhatalmú asszonya ráparancsol a rabszolgára: „Hálj

velem!” (1Móz 39,7) Ezek nem a szerelem, inkább a hatalom szavai. Potifárné nem csábít, sokkal inkább parancsol, és már fel is állt a máig ismert képlet: a főnök – a főnök felesége – és a beosztott. Pontosan ezen az alapon állva utasítja vissza József Potifár feleségét. A jogos autoritásra és a szükséges lojalításra hivatkozik (1Móz 39,9). Gazdája bizalmát élvezi, micsoda visszaélés volna ezzel a bizalommal, ha nem tartaná a határt önmaga és gazdája felesége között! Felnőtt életünknek egyik legnagyobb kihívását látjuk itt József sorsában: a lojalitás kérdését. Kihez vagyok lojális? Kinek a bizalmát nem tiporhatom a sárba? Meddig tart és miben nyilvánul meg a lojalítás? Napi döntéshelyzete ez minden felnőtt embernek. Ami pedig ezen túlmutat és igen figyelemre méltó: egyéb szempontokat von be az adott éles szituációba, nagyobb összefüggést lát meg József a szexuális csábításnál, a kínálkozó lehetőség kihasználásánál. Ha valami, ez biztosan a felnőtt módra gondolkodó emberek bölcs mérlegelése, szemben, mondjuk, a kamaszokkal, akik a szexualitás összefüggésében még meglehetősen csólátással rendelkeznek. Ez nem is volna baj, a baj ott van, amikor állandósul ez a csólátás, és felnőtt emberek adott esetben nem képesek tágabb összefüggésben gondolkodni, csak a kínálkozó helyzet kihasználásában.

József azonban nemcsak az imént vázolt szélességre nyitja a perspektívát. Nemcsak a lojalitás kérdését és a tágabb emberi kapcsolatok világát köti össze a szexualitás témájával, nemcsak olyan bölcsességre jut, amelyet ma sokan irigyelhetnek, hanem egy meglepő szemponttal tágitja tovább, mondhatjuk, ideálisra a látóteret. Egyszer csak megint jelen van az Isten. És megint váratlanul, mint a fejezet elején. József úgy ítéli meg, ha visszaélne Potifár bizalmával, az Isten elleni véték volna. Jelen van hát Isten József életében. És nemcsak oltalmazza, eredményessé teszi, hanem jelenlétének tudata bukások sorozatától őrzi meg őt. Zsinórmértékül szolgál. A hatalom, a lojalítás és a hit szövevényes rendszerében eligazodni, jó utat találni segíti.

Aztán olyasmi történik, amiről azt gondolnánk, ennél 21. századibb jelenet nem létezik. Potifár felesége szexuális visszaéléssel, erőszakkal vádolja meg Józsefet, s hogy még inkább jelenidejű legyen a történet, a vád hirtelen többszámúvá válik: „a héber ember csúffá tesz bennünket!” (1Móz 39,14) Potifár bizalmasából hirtelen héber ember lesz, aki nemcsak a ház asszonyát, hanem Egyiptom őshonos lakosságát is veszélyezteti. Kinek lehet hinni? Ki tud igazságot tenni? Pontosan ugyanaz a kérdés, mint napjaink szexuális zaklatásoktól és idegengyűlölettől hangos világában. A történetben aztán Potifár elvágja a gordiuszi csomót: meghozza az ítéletet anélkül, hogy Józseffel szót váltott volna, anélkül, hogy csak egy halvány kérdőjelet tenne az elhangzott vád mögé. Viszont a királyi börtönbe csukhatja Józsefet, aminél sokkal rosszabb sors is várhatott volna a héber rabszolgára Egyiptom földjén.

A Genézis könyve pedig ismét leír egy fontos mondatot. Épp most, amikor igazságtalan vád áldozata lesz, amikor ki sem magyarázkodhat, sőt szóra sem nyithatja a száját, mert valószínűleg még veszélyesebb helyzetbe kerülne. Most tehát, amikor még sokkal mélyebbre zuhan annál, mint amikor egymagában bekerült Potifár házába, egyszerűen és röviden újra tudunkra adja a Biblia: „de az Úr Józseffel volt, hűséges maradt hozzá”. (1Móz 9,21) Úgy tűnik, természete ez Istennek. Olyankor ad hírt jelenlétéről, amikor az ember mélyre zuhan, magányos és kiszolgáltatott. Sőt nemcsak azt mondja, jelen van, hanem ezen a helyen azt is hozzáteszi: hűséges marad. Ennél pedig kevés bátorítóbb mondat érhet el bennünket.

A szülői lét mélységei és magasságai

Jákob és Ráhel története valószínűleg a legszebb szerelmi történet a Bibliában. A kútnál volt első találkozástól (1Móz 29,9-20) Ráhel haláláig (1Móz 35,16-20) gyengéd képekkel mutatja be a Biblia. A regény forró színekkel festi meg ugyanezt, majd ugyancsak áradó érzelmekkel az egyedül maradt Jákob mélységes fájalmát, amikor csak Ráhelre gondol. És mindig Ráhelre kell gondolnia, ha meglátja Józsefet, akinek arcából, szeméből, de még hangjából is Ráhel néz vissza rá. Okunk van rá, hogy megpróbáljuk megérteni Jákob különleges szeretetét József iránt, és most se moralizáljunk, ne mutogassunk könnyedén az elfogult apára és egyenlőtlen szeretetének következményeire. A kútnál történt találkozástól az elszenvedett becsapáson és a mégis szembeszegülő küzdelmen át (1Móz 29,15-30) a borzalmas szülésig, majd a halálig árnyaltan szövi a regény a történetet. Mi pedig felismerhetjük azt az önmagunknak megengedett érzelmi szabadságot, amelyet szinte kárpótlásként él meg az ember az elszenvedett veszteségeért, igazságtalanságokért és küzdelmekért. Ilyen belső szabadságot képzelhetünk el Jákob József iránti szeretetében. A Biblia még egy szempontot fűz hozzá, amelyet szintén ismerünk és ami igen erős érzelmi motívumot jelent: „Izrael Józsefet minden fiánál jobban szerette, mert öregkorában született”. (1Móz 37,3) Az idősödő férfi gyengédsége ad nagyon finom színt annak a bizonyos kárpótlásszerű szeretetnek, amelyet feltételezhetünk Jákob József iránti magatartásában.

Az elfogult szeretettel természetesen együtt nő a féltékenység is (1Móz 37,4). József is hozzáteszi a magáét fontoskodásával (1Móz 37,2) és már említett gyanútlan, kisgyermeki lelkületével, amellyel pontosan megvalósítja az elkényeztetett gyerek viselkedését és életszemléletét. Mégsem ez vezet a drámai fordulathoz, hanem egy bizonyos ruhadarab. „Tarka ruhát csináltattat nekik” (1Móz 37,3) – így szól a magyar fordítás. Luther is tarka ruhának for-

dítja azt a ruhadarabot, amelynek a tíz testvér számára kihívó ereje nem egyszerűen a szépségében van, hanem abban, hogy ez a bokáig érő, ujjas köntös a trónörökös ruhadarabja (vö. 2Sám 13,18). Amikor Jákob Józsefnek adományozza, akkor rangban a többi testvér fölé emeli őt. József előjogot kap, s ez már nemcsak kivételezett helyzet, irigylésre méltó apró ajándékok vagy engedmények sorozata, hanem hivatalos kiemelés. A regény Ráhel örökségként mutatja be a ruhát és fantasztikus jelenetben az adományozását, amelyben túlrad a szeretet, a szellemesség, a pajkosság és az évődő, hömpölygő és ellenállhatatlan érzelmek. A végeredmény a regényben is ugyanaz: hivatalossá válik József kiemelt státusza. És ez mérgesíti el végképp a testvérek kapcsolatát. A kommentár pedig kiemeli, hogy a „meggyűlölték” ige (1Móz 37,4) a héber nyelvben nem érzelmeket takar, hanem magában hordozza a cselekedetet. A gyűlölet úgy ölt testet, mint amikor meghúzzák az íj húrját. A nyílvesz-szőnek el kell repülnie, már nem lehet megállítani. Az esemény elkezdődött, lehetetlen visszafordítani.

A kútnál talál célba ez az elindított nyílvesző, ahol mindkét előjogától megfosztják a testvérek Józsefet. Tanakodás és vitatkozás után végül a kiszáradt ciszternába dobják. Ezzel nemcsak megszüntetik azt a fölöttük lévő státuszt, amit Jákob adományozott kedvenc fiának, hanem mélyebbre, jelképesen a saját szintjük alá taszítják Józsefet. Nincs magasabban náluk, nem is egyenlő velük, hanem alattuk van. Úgy látszik, ez gyógyír az irigységre és a féltékenységre. Máig hajlamosak vagyunk hinni ebben a „gyógyírban”, pedig ma épp úgy hatástalan, mint József és testvérei esetében volt. Mielőtt a kútba dobnák, letépi róla az irritáló ruhát (1Móz 37,23), a magasabb státusz szimbólumát. (Sokkal később József mindkét jelenetet újra át fogja élni, de akkor már Egyiptomban. A ruháját Potifár felesége tépi majd le és használja bűnjelként /1Móz 39,12/, és büntetésként ismét a mélybe kerül, Potifár börtönbe vetteti /1Móz 39,20/).

Amikor Jákob újra találkozik a díszes és szimbolikus ruhadarabbal, akkor egy széttépett, véres rongyot tart a kezében (1Móz 37,32-33). Három meg-rázó mondatban számol be a Biblia arról, ahogyan Jákob ezt a pillanatot át-éli. Az első mondatban felismeri, hogy a véres rongy József „hercegi” ruhája (33a). A másodikban a feltételezést mondja ki: nem történhetett más, mint-hogy vadállat ölte meg Józsefet (33b), majd szinte naturalisztikusan zárja a mondatot: megette, széttépte Józsefet a vadállat (33c) – és ebben a fantázia-képben, ebben a láttatásban a veszteség minden iszonyata benne van.

Hogyan él ezek után Jákob, az elárvult apa? A gyász rituális cselekmé-nyeiről számol be a történet. Megszaggatta a ruháját, zsákruhát öltött és gyászolt (34). De mégsem valósul meg pontosan a gyászritus, mert hiába

telik el a megfelelő idő, Jákob nem akar visszatérni a normális hétköznapiakba. Gyermekei hiába vigasztalják, visszautasítja őket (35b). További életprogramja a gyász marad, így fog leszállni a Seolba, a holtak hazájába. (35) Csakhogy egy szóval kiegészíti ezt az ismertnek mondható menetrendet: „Gyászolva megyek le *fiamhoz* a holtak hazájába!” (35) Ha a testvérek meg akarták fosztani előjogaitól Józsefet, azt mondhatjuk, sikerült. Ha azonban apja szeretetéből akarták kiszakítani, akkor csúfos kudarcot vallottak, mert Jákob szeretete örökkévalónak, a Seolban is érvényesnek bizonyul. És ez sokkal rosszabb számukra, mint a kiinduló állapot volt.

Úgy tűnik, Jákob tényleg megvalósította a mindhalálig tartó gyász „életprogramját”. Amikor a családtörténet népek és birodalmak – a pusztulással fenyegető éhínség és a megszabadulás – történetévé táguul, és Jákob Egyiptomba küldi élelemért a fiait, majd amikor visszatérnek és ismét útra kelnek, mindig ott ólálkodik a félelem: el ne veszítse még egy fiát (1Móz 42,4; 42,36-38; 43,6-7; 44,24-34). Amikor pedig a történet drámai csúcspontja (1Móz 45,1-15) után a testvérek hazatérnek a hírrel, hogy József él, sőt igen magasra emelte őt az Úr mindnyájuk megmentésére, Jákob nem hisz nekik. A veszteségtudat állandó jelenléte, a gyász mint életprogram bizonyos lelki mozdulatlanságba, érzéketlenségbe süllyeszti az embert. Jákob hallja a hírt, de nem tudja elhinni. És amikor a történet hozzát teszi, hogy „szíve hideg maradt” (26), akkor érezzük meg a permanens gyásznak az erejét, amely a lelket szinte mozdíthatatlanná teszi. Aztán persze győz az örvendetes valóság, győz az öröm, és Jákob máris indulna, hogy mielőbb lássa a fiát, de a szülői létnek mégsem ez a csúcspontja, hanem a találkozás egyik mondata. Amikor Jákob megérkezik Egyiptomba, és szembesül azzal, kivé, mivé lett a fiú, aki a tragikus események idején még jóformán gyermek volt, egyetlen dolognak örül: „Most már meghalhatok, mert megláttam arcodat, hogy még élsz.” (1Móz 46,30) Teljesen mindegy, kivé, mivé vált a fiú, nem számít a gazdagság és a pompa, a magas társadalmi rang. Egy dolog fontos: hogy él! És ez a szülői lét csúcspontja. Nem az, hogy mi lesz a gyermekből, hanem az, hogy *van*. Minden mély szeretetkapcsolatban másodrangú kérdés, hogy *milyen* a szeretett személy és hogy mire vitte. A lényeg az, hogy *van*. Ezt éli át és fejezi ki Jákob, amikor végre meglátja szeretett fiát.

A kibékülés (1Móz 50,15-21)

Amikor József megismerteti magát testvéreivel, azt gondolnánk, itt a történet happy endje. Pedig őt fejezet és rengeteg esemény következik még addig, amíg igazi békére lelnek a testvérek. Amikor Jákob meghal (1Móz 49,33),

feltámad az aggodalmaskodás. A mintát akár a családból is vehették, hiszen Ézsau valóban várta Izsák halálát, hogy bosszút álljon Jákobon az ellopott áldás miatt (1Móz 27,41). Azt is láttuk, mire bátorította fel annak idején Jákob földrajzi távolsága a testvéreket Dótánban. Egy olyan tekintélyű pátriárka halálával, mint Jákob, világos, hogy semmi sem folytatódhat úgy, ahogyan előtte. Minden meg fog változni. Nem véletlen hát, hogy követet küldenek Józsefhez, és a haldokló Jákob szájába adják a bocsánatkérés szavait. (1Móz 50,15-17) Erről az atyai rendelkezésről ugyan nem számol be maga a történet, de nincs okunk feltételezni, hogy légből kapott kérés volna ez, hiszen Jákob küzdelme a család egységéért a történet során többször napvilágra került.

A testvérek szolgálknak nevezik magukat, de nem egyszerűen József szolgálainak, hanem Jákob Istene szolgálainak, és ez a közös hit megnevezését jelenti. Ez köti össze a testvéreket, Józsefet is, apjuk örökségében. A közös hitre hivatkozva kérnek bocsánatot. Mit is kell Józsefnek megbocsátania? A hitszegést és a vétket. Jákob szájába adva összesen négyszer fordul elő a hivatkozás arra a gonoszságra, amit Józsefnek meg kell bocsátania. Ez a megfogalmazás pedig olyan lelkiismereti teherre utal, amelyet mi is szoktunk hordozni. Régi vétkek, aminek emléke el-elhalványodik, de ki nem törlődik a lelkiismeretből. Ezt a terhet szeretnék most letenni a testvérek. Ehhez azonban József segítsége kell. A közös hitet, a közös apát hívják segítségül. S amikor József sírva fakad, akkor mernek megjelenni előtte személyesen is. Az érzelemmegnyilvánulás bátorítja őket erre.

„Szolgáid vagyunk!” – ezzel borulnak le előtte. Ha azt gondolnánk, mégiscsak beteljesedett József egykori álma, akkor tévedünk. József ugyanis elhárítja ezt a kapcsolati lehetőséget. Nemcsak nem akarta a valóságba ültetni az álmait, hanem most, amikor erre a testvérek tesznek kísérletet, határozottan vissza is utasítja. Ez a státusz (úr és szolga) nem megfelelő viszony közte és a testvérek között. „Ne féljete!” – ez a tartalom keretezi József szavait (19. és 21. v.). Isten evangéliumának mindig ez a bevezető szava. Itt is ez a bátorítás Isten üzenete, de ez volt az evangélium már korábban is (1Móz 21,17; 46,3), sőt ezt az evangéliumot fogja hirdetni Ézsaiás a fogságban lévő népnek (Ézs 41,10-14), és ugyanez a tartalom szólal meg akkor, amikor Jézus megszületik (Lk 2,10) és akkor is, amikor feltámad (Mt 28,10). Ez az érkező, cselekvő Isten mindenképp fölötte való mondanivalója. Evangélium, amely felbátorítja az ember szívét minden időben.

Megbocsátó szó azonban nem hagyja el József ajkát. Meglepődhetnénk, ám sokkal több történik ennél. Ha egyik ember megbocsát a másiknak, akkor feláll egy bizonyos hierarchia. Tulajdonképpen megfordul az a struktúra, ami a bűn elkövetésével kialakult. Amikor valaki rosszat követ el a másik

ellen, akkor fölé kerekedik. Megalázza, letiporja őt. Ha a korábbi áldozat megbocsát (főként ha ezt kegyes leereszkedéssel teszi), újra feláll egy hierarchikus rend, de most fordítva: aki megbocsát, az kerekedik fölül, és akár le is nézheti, meg is alázhatja bocsánatával a másikat. Egyik alá-fölé rendeltségből a másikba esünk tehát. József nem mond ki megbocsátó szót. Azt mondja: én nem vagyok Isten (19.v.). Közösen állunk Isten hatalma alatt. Övé a megbocsátás és a béketeremtés. Mindannyian együtt állunk Isten megbocsátó és béketeremtő hatalma alatt, és ez sokkal több, minthogy egyik ember megbocsásson a másiknak, és ezáltal új hierarchia épüljön fel.

Mindemellett József szavai és tettei békülékeny lelket mutatnak, és azt látjuk, semmi sem áll távolabb tőle, mint a bosszúállás. Kétféle módon is kifejeződik ez. Egyrészt gondoskodást ígér a testvéreknek (21.v.), az élet biztosítását, mégpedig nemzedékről nemzedékre, és mint oly gyakran a nagy, ószövetségi történetekben, úgy most is túllépünk konkrét emberek konkrét sorsán, és sokkal nagyobb távlatokban kezdünk gondolkodni. Milyen kár, hogy nemigen tanuljuk ezt meg az Ószövetség embereitől! József gondoskodik testvéreiről, azok utódairól, mert a szeretet és az összetartozás szava üresen kong cselekedetek nélkül. De mit érne a hideg, gazdasági felelősségvállalás a meleg, testvéri szavak nélkül?! József hát nemcsak a jövőt biztosítja, hanem vigasztalja a testvéreit és szívhez szólóan beszél hozzájuk (21.v.). Így kerek a történet. Szövevényes volt, és nem fekete-fehér a bűnbe esés, mindenki beletette a maga részét. És nem épül hierarchia a kibéküléskor sem, hanem Isten az, aki cselekszik: eltörli a bűn érvényességét az élet biztosításával és a szeretet gyengéd szavaival, és ezáltal minden szereplő megőrzi emberi méltóságát.

Mert hát az Ő terve teljesült! Hiszen Isten terve a teremtés pillanatától az életet munkálja, és meghúzódik – gyakran észrevehetetlenül – a pusztulásba rohanó, gyűlöletet szító és bosszúért kiáltó emberi tervek alatt. Aztán néha kibukkan, és láthatóvá válik. Ekkor összetörnek a gonosz tervek, eltöröltetik bűn és bűnhődés, Isten terve jóra fordítja mindazt, ami pusztulásba sodorta az embert. Így töröltetett el, így vált érvénytelenné a bűn és halál hatalma akkor, amikor József egy közösségként helyezte Isten védőszárnyai alá önmagát és testvéreit, és ugyanígy vált érvénytelenné bűn és halál hatalma, amikor Jézus műve célba ért, amikor „elvégeztetett” (Jn 19,30), vagyis győzött Isten jó terve az ember gonosz terve fölött. Semmi sem következhet ezután, csak Pál apostol rétori kérdése: „Halál, hol a te diadalod? Halál, hol a te fullánkod?” (1Kor 15,55) Aki pedig bízik Isten életet munkáló tervében, az folytathatja az apostollal együtt: „De hála legyen Istennek, aki a diadalt adja nekünk a mi Urunk, Jézus Krisztus által!” (1Kor 15,57)